

Türkiye’de Uluslararası Göç Verisi ve Sınırlılıkları

Data on international migration in Turkey and its limitations

Ayşe Abbasoğlu Özgören^{1*}, Banu Akadlı Ergöçmen¹

¹Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ekonomik ve Sosyal Demografi, Ankara

Öz: Bu bildiriye, Türkiye’de uluslararası göç alanındaki veri sınırlılıkları ve güncel veri toplama sisteminin eksiklikleri ile bunun nedenleri tartışılmaktadır. Çalışmanın analizi ilgili kurumlarla yapılan informal görüşmelere ve göç verisi için kullanılan üzerinde mutabakat sağlanmış uluslararası standartlara dayanmaktadır. Sonuçlar göstermektedir ki gelişmekte olan birçok ülkede olduğu gibi uluslararası göç alanındaki verinin akademik gerekçelerden çok idari amaçlarla toplanması bütünleştirilmiş bir veri sistemine sahip olamamanın başlıca nedenidir. Planlar dahilinde olan uluslararası göç verilerinin entegre bir sistem haline getirilmesi ve Türkiye İstatistik Kurumu tarafından derlenmesi henüz gerçekleşmemiştir. Verinin derlenmesi ve yayınlanmasında gizlilik nedeniyle de kurumlar bütünleşmiş bir sistem fikrine itinayla yaklaşmaktadırlar. Türkiye’deki veri sisteminin iyileştirilmesi için mevcut kayıt sistemlerinin iyileştirilmesi, kurumların ortak tanımları ve göstergeleri kullanması, kurumlar arası ve özellikle veriyi derlemekle görevli olan Türkiye İstatistik Kurumu ile koordinasyonun iyileştirilmesi, verinin istenilen ve ideal olan tablolaştırma detaylarında kaydının tutulması ve paylaşılması ve gizlilik koşullarını gözetenek mikro verinin de paylaşılması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, uluslararası göç, veri kaynakları, veri sistemi, veri sınırlılıkları.

Abstract: This study analyzes data limitations in the field of international migration and deficiencies in data collection system in Turkey as well as their underlying reasons. The analysis of the study is based on unofficial meetings with related institutions and mutually agreed international standards that are used for migration data. Our results indicate that as in several developing countries, data collected on administrative purposes and not research purposes is the main reason for not being able to have an integrated data system. Data system’s transformation to an integrated one and compilation of international migration data by Turkish Statistical Institute could not have been realized yet, albeit in Works. Institutions take the idea of an integrated system with a pinch of salt due to confidentiality issues regarding compiling and releasing of the data. To improve the data collection system in Turkey; improvement of current registration systems, using similar definitions and indicators with other countries, improving coordination between institutions, mainly with Turkish Statistical Institute, which is responsible to compile the data, registering and exchanging the data tabulated in its required and ideal detail as well as sharing micro data considering also confidentiality issues are needed.

Keywords: Turkey, international migration, data sources, data system, data limitations.

1. Giriş

Castles ve Miller’in (1996:4) yazdığı gibi, yirminci yüzyıl, 1945 yılından bu yana, özellikle 1980’lerin ortalarında gerçekleşen uluslararası göç hacmindeki artıştan dolayı “göç çağı” olarak adlandırılmaktadır. Bu adlandırma Zlotnik’e (1998:432) göre düzey veya değişimlerden çok kaynak ülkelerin çeşitliliğindeki artışa bağlansa da, kesin bir sonuç uluslararası göçün küresel değişimin en önemli faktörlerinden biri olduğudur (Castles ve Miller, 1996:4). Ülkelerarası gelir ve refah düzeylerindeki farklılıklar ile politik ve çevresel baskılar devam ettikçe “göç çağı”nın da sürmesi beklenmektedir (Castles ve Miller, 1996). Bu bağlamda uluslararası göçün içinde bulunduğumuz yüzyılın gündemindeki konular arasında olacağı ve sıkça çalışılacağı açıktır.

19. yüzyılın sonlarında Ravenstein’in çalışmalarıyla başlayan, Massey ve Borjas’ın çalışmalarıyla devam eden literatüre bakıldığında, varılabilen tek genel sonuç “neden göç edilir?”,

* İletişim yazarı: A. Özgören, e-posta: ayse.ozgoren@hacettepe.edu.tr

“nasıl gidilen ülkeye adapte olunur?” ve “göçün göç veren ve göç alan ülkelerdeki etkileri” sorularını aynı anda cevaplayan tek ve birleşik bir göç teorisinin olmadığıdır (Borjas, 1989:458). Göç hareketlerini kuramlaştırmadaki pesimizm daha sonra daha yapıcı teorik çalışmaları getirmiş olsa da, Ravenstein’ın 1889’da uyardığı gibi “nüfus kanunları ve genellikle iktisat kanunları fizik kanunlarının değişmezliğine sahip değildir” (Lee, 1966:47).

Süregelen ve etkili bir gerçek olmasına rağmen küresel düzeyde uluslararası göç ile ilgili yasadışı göçmenler gibi birçok bilinmeyen vardır. “Bilinmeyenler” söz konusu olduğunda durum gelişmekte olan ülkelerde çok daha kötü gözükmemektedir. Kuramsal zorluklarının yanında, göç konusu veri sınırlılıklarına da sahip bir konudur: günümüzde özellikle gelişmekte olan ülkelerde toplanan ve yayınlanan uluslar arası göç verileri uluslar arası ticaret akışları veya yatırım akışları verileri ile kıyaslandığında oldukça sınırlıdır. (Santo Tomas vd., 2009:1). Bu durum Türkiye için de geçerlidir. Türkiye’de de veri kaynaklarının sınırlılıkları ve eksiklikleri nedeniyle uluslararası göç alanında yapılmış olan çalışmalar, daha çok teorik tartışmalar ve çoğunlukla spekülatif önermeler olmaktan öteye gidememiştir. Ancak “araştırma” verileri kullanan az sayıda çalışma (Eurostat, 2000 gibi) bu önermeleri güvenilir olarak test edebilmektedir. Bu nedenle Türkiye’de uluslararası göçün teorik kuramlarını çözümlenmeden önce bu alandaki verilerin eksiklerinin detaylıca tartışılmaya ve mevcut veri toplama sisteminin iyileştirilmeye gereksinimi vardır. Bu bildiri, Türkiye’deki mevcut veri toplama sistemini sunarak uluslararası göç alanındaki veri eksikliğinin nedenlerini tartışmaktadır. Ayrıca Türkiye’deki uluslararası göç veri sistemini iyileştirmek için neler yapılabileceği de tartışılacaktır.

Türkiye’de uluslararası göç verisi kaynakları

Bu bölümde veri toplamadan sorumlu devlet kurumlarını belirterek Türkiye’deki veri toplama sistemlerini değerlendirilmektedir. Teknik olarak değilse de başka ülkelerle karşılaştırmalara da yer verilmektedir¹. Bölüm, Türkiye’de farklı kurumların kayıt tutma faaliyetleri ve bu kurumlar tarafından gerçekleştirilen veri toplamanın değerlendirmesi olmak üzere iki altbölümden oluşmaktadır.

Veri toplamadan sorumlu kurumlar

Türkiye’de uluslar arası göç verisinin toplanmasından sorumlu kurumlar Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Dış İşleri Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü’dür. TÜİK dışındaki diğer kurumlar idari amaçlarla uluslar arası göç ile ilgili akış verilerini toplamaktadırlar. TÜİK’in görevi olan verileri derlemek ise daha çok kurumlar arası işbirliğinin boyutuna ve kalitesine bağlı bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır. Her kurumun veri toplama ve kayıt sistemleri aşağıda ayrıntılı olarak anlatılmaktadır.

İçişleri Bakanlığı (İB)

Emniyet Genel Müdürlüğü Yabancılar Hudut İltica Dairesi Başkanlığı’nın veritabanında oturma izni kayıtları tutulmaktadır. Mevzuata göre², Türkiye’ye çalışmak için çalışma vizesi olarak gelmiş olan yabancıların, en geç 30 gün içerisinde çalışmaya başlamadan önce oturma izni alması gerekmektedir. Ancak yasal olarak Türkiye’ye giriş yapan yabancılar, en az 90 gün vize muafiyet süresi olan veya en az 90 günlük kalma izni olan yabancılar, Türkiye’de 90 güne kadar oturma izni almadan kalabilmektedirler. Hem kalıcı hem geçici oturma izni olan yabancılar, Yabancılar Hudut İltica Dairesi Başkanlığı’nın veritabanında kaydedilmektedir.

5490 sayılı Nüfus Hizmetleri Kanunu’nu dahilinde Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü (NVİGM) Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının, Türkiye’de yaşayan yabancıların ve yurtdışında yaşayan Türk vatandaşlarının kaldıkları yere göre kaydını tutmaktadır. 2008’den beri bu veritabanından Türkiye’de ikamet eden yabancılarla ilgili bilgi edinilebilmektedir. Aynı zamanda İç İşleri Bakanlığı oturma izinlerine dayanarak Türkiye’de 6 aydan fazla süredir ikamet etmekte olan yabancıların yaş ve cinsiyet yapısını da kaydetmeye çalışmaktadır. Ancak bu veri TÜİK ile henüz paylaşılmadığı için verinin derlenmesi gerçekleşmemiştir.

İB tarafından tutulan verinin bir eksikliği yabancıların ülkeden çıkarken, geçerliliğini yitiren oturma izinleri dahil yabancıdan alınmamasıdır. Oturma izni olup da yurtdışına çıkış yapan ve süresi dolan kalma iznini altı ay içerisinde uzatmayan veya Türkiye’de olmasına rağmen tezkeresinin

süresini yine altı ay içerisinde uzatılmayan bir yabancı için Türkiye’de kalmak yasadışı bir durum haline gelmektedir. Oturma izninin geçerliliği sona erdiğinde yabancı tarafından kalma izninin yenilenmesi talep edilmediği durumda kayıt iptali kendiliğinden gerçekleşmektedir. Bu da gerçek göçmen stoğunun resmi çalışanların en az 6 ay gecikme ile bilmesi anlamına gelmektedir, başka bir deyişle çıkışların gerçek değerinden az beyanı dışı göç istatistiklerinde sapmaya yol açmaktadır.

İltica başvuruları ve göçmenlerle ilgili bilgiler aynı zamanda Yabancılar Hudut İltica Dairesi Başkanlığı’nda tutulmaktadır. Bu bölüm oturma izinleri, iltica istatistikleri ve yasadışı göç bilgilerini 2000 yılında başlatılmış olan POLNET (Polis Bilgi Ağı) veritabanında tutan tek kurumdur. TÜİK ve Emniyet Genel Müdürlüğü arasında imzalanan veri değişimiyle ilgili protokole göre yasadışı göç ve sığınmacılarla ilgili bilgilerin belli çizelge formatlarında TÜİK’e verilmesi gerekmektedir. Bu çizelge formatına göre il detayında bilgi gerekmektedir. Aynı zamanda oturma izinleri gibi belli istatistikler için uyruk, ikame nedeni ve cinsiyet gibi detaylı bilgiler istenmektedir. Ancak Yabancılar Hudut İltica Dairesi Başkanlığı TÜİK’e POLNET veritabanından sınırlı bilgiyi iletmektedir ve sonuç olarak TÜİK verileri henüz derleyememiştir.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB)

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Dış İlişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü yurtdışında yaşayan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının ve izin durumuna göre yabancılara verilen Türkiye’de çalışma izinlerinin sayı kaydını tutmaktadır. Ancak bu veriler çifte vatandaşları içermemektedir.

Yabancılara verilen çalışma izinleri kayıtlarının bir sınırlılığı çalışma izni formlarının dijital ortama aktarılmamış olması ve istatistiksel çalışmalara olanak tanıyacak elektronik veritabanının olmamasıdır.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)

Türkiye İstatistik Kurumu uluslar arası göç alanında stok (ve sınırlı olarak akış) verilerini sayımlardan ve 2007 yılından bu yana Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS)’nden derleyerek yayınlamaktadır. ADNKS Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının ve Türkiye’de yaşayan yabancıların ikamet adreslerini kullanarak oluşturulmuştur. Bu adresler daha sonra T.C. vatandaşlarının NVİGM’deki Merkezi Nüfus İdaresi Sistemi (MERNİS) veritabanındaki T.C. kimlik numaralarıyla eşleştirilmiş ve yabancılar için pasaport numaraları kullanılmıştır.

TÜİK’in Resmi İstatistik Programı kapsamında oturma izinlerine ilişkin istatistiklerin aşamalı olarak kullanıcıya sunulması ve 5490 sayılı kanun gereği yabancı nüfusun her yıl açıklanması gerekmektedir. Bu ancak Emniyet Genel Müdürlüğü’nün (EGM) bu bilgileri TÜİK’e elektronik olarak göndermesiyle mümkündür. Ancak gizlilikle ilgili nedenlerden dolayı, EGM TÜİK’e istedikleri detaylarda bilgileri henüz paylaşmamıştır.

TÜİK tarafından en son gerçekleştirilen nüfus sayımı 2000 yılında gerçekleştirilen 14. Sayım olmuştur. Bu sayımda cevaplayıcılara beş yıl önce nerede ikamet ettikleri sorulmuştur. Bu bilgi gelen göç ile ilgili beş yıllık bir süre için kaba bir tahmin vermektedir. Gelen göç nüfusunun geldiği ülkelere göre cinsiyet detayında tabloları, illere ve cinsiyete göre içe göç tabloları bu bilgileri kullanarak yayınlanmaktadır. Stok istatistikleri olarak elektronik ortamda TÜİK, doğum yerine ve cinsiyete göre nüfus, uyruk ve cinsiyete göre nüfus istatistiklerini de yayınlamaktadır.

Dış İşleri Bakanlığı

Dış İşleri Bakanlığı vizelerle ilgili sorulardan sorumludur ve başvurular, verilen ve reddedilen vizelerle ilgili verileri veritabanında kaydetmektedir. 5490 sayılı Nüfus Hizmetleri Kanunu’na göre, ADNKS uygulaması ile paralel olarak yurtdışında yaşayan T.C. vatandaşları “Adres Beyan Formu”nu doldurmalı ve ikamet ettikleri yerdeki ilgili konsolosluk ve elçiliklere yollamalıdır. Yaşadıkları yerde Türkiye’nin elçiliği bulunmuyorsa formu İçişleri Bakanlığı NVİGM’ye doğrudan yollamaları gerekmektedir.

T.C. Başbakanlık Gümrük Müsteşarlığı

Ülke sınırını geçerken bütün T.C. vatandaşları ve yabancılar kayda tabiidir. Seyahat eden kişinin pasaportuna ve Gümrük Müsteşarlığı’nın veritabanındaki ilgili kişinin bilgisine not düşülür.

Sonuç olarak sınır verilerinin sağladığı tek istatistik basit giriş çıkış sayılarıdır. Bu tip veri bir yıllık veya daha fazla süre için güvenilir içe ve dışa göç tahminleri için kullanılamaz. Giriş ve çıkışlardaki değişim, göç akışlarındaki değişimi göstermek için değil de sınır kontrol uygulamalarının değişimini veya bu alandaki istatistiksel uygulamaları göstermek için kullanılabilir. Aynı yorumlar “net göç” için de geçerlidir. Türkiye’deki veri toplama sistemi Çizelge 1’de özetlenmektedir.

Türkiye’de Uluslar arası Göç Alanında Veri Sisteminin Değerlendirilmesi

Önceki bölümde belirtildiği gibi TÜİK uluslar arası göç alanında verilerin derlenmesi ve yayınlanmasından sorumlu olan kurumdur. Üç istatistik biçimi birbirinden ayrıt edilebilir:

- Sadece TÜİK’in sorumluluğunda olan istatistikler (Sayımlar),
- TÜİK tarafından yayılan ancak başka devler kurumları tarafından sağlanan istatistikler,
- TÜİK ile ortaklaşa çalışmadan doğrudan başka kurumlar tarafından yayınlanan istatistikler.

İlk grupla da gösterildiği gibi, TÜİK’in sayımlar ve diğer kaynaklardan gelen verileri derlemek dışında bir sorumluluğu yoktur veya oldukça sınırlıdır. Diğer veriler doğası gereği araştırma ve sayımlar dışındaki kayıtlardan gelmektedir ve *akışlar* hakkında bilgi sağlamaktadırlar. Perrin ve Poulain’in (2008:7) bahsettiği gibi, göç alanında veri iki ana grup şeklinde de gruplanabilir: idari veriler ve saf istatistik veriler. İdari veri kaynakları nüfus kayıtları, oturma izni kayıtları, vize veritabanları, konsolosluk kayıtları, sığınma prosedürleriyle ilgili veritabanları, vb. ni içermektedir ve idari amaçlar ile tutulmaktadır. Türkiye’de TÜİK dışındaki her kurum veriyi bu şekilde tutmaktadır. Buna karşılık araştırmalar ve sayımlar sadece istatistiksel amaçlarla yapılırlar ve araştırma anlamında bu tipteki veriler daha yararlıdır. Bu ikinci yapıdaki veriler temelde göç stoklarını ölçerler. Sayım ve araştırmalar ile akışları ölçmek de mümkündür ancak geriye dönük kompleks sorular sormayı gerektirir.

Price’ın (1965:17) da tartıştığı gibi ülkenin saf istatistikten çok göç kayıtlarını tutmasını değiştirmede veya ortadan kaldırmada etkili olan şey ülkenin temel menfaatleridir. Bunun sonucunda, göç verisinin istatistiksel olarak toplanması idari veri toplama sistemlerinin bir yan ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Türkiye’de birden fazla kurum aynı göç olaylarının kaydını tutmakta, bu da mükerrer kayıtlara yol açmaktadır.

Çizelge 1. Türkiye’de resmi uluslararası göç verisinin özellikleri

Kurum	Türkiye’deki yabancılar		Yabancı çalışanlar	Yurtdışında yaşayan Türk vatandaşları	Yurtdışına yapılan Türk işçi göndermeleri	Sığınmacılar, mülteciler, yasadışı göç
	TÜİK	Emniyet Genel Müdürlüğü	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Dış İşleri Bakanlığı	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	Emniyet Genel Müdürlüğü
Açıklama	Sayımdan beş yıl önce yurtdışında ikamet eden de facto nüfus	Akış ve stok veri	Yabancılar verilen çalışma izinleri	Yurtdışında oturma izni olan T.C. vatandaşları	Yurtdışına İŞKUR kanalıyla gönderilen işgücü	Oturma izinleri, sığınma ve mültecilik başvuruları
Toplama yöntemi	Sayımlar	Kayıtlar	Kayıtlar	Kayıtlar	Kayıtlar	Kayıtlar
İÇE/DIŞA	İÇE	İÇE	İÇE	DIŞA	DIŞA	İÇE
Detayı	Toplam, uyruk, yaş, cinsiyet, şu anki ikamet ettiği il	Toplam, uyruk, yaş, cinsiyet, şu anki ikamet ettiği il	Toplam	Toplam, Cinsiyet	Toplam	Toplam, uyruk, yaş, cinsiyet, başvurma nedeni
Uluslararası kaynaklar	OECD, EUROSTAT, ülkelerin ürettikleri istatistikler	..	BM Sığınmacı ve Mülteciler Yüksek Komiserliği

...’den itibaren	1995-2000 ..	2003	1970 (kısmen)	1961	..		
Yayınlanma sıklığı	Nüfus Sayımları	2009 yılı itibariyle POLNET veritabanından elde edilebilmesi planlanmıştır. Henüz mevcut bulunmamaktadır.	Yıllık	Yıllık	(Gidilen ülke ve illerin 2011’e kadar MERNİS sistemine kaydedilmesi planlanmaktadır)	Yıllık/aylık	2009 yılı itibariyle POLNET veritabanından elde edilebilmesi planlanmıştır. Henüz mevcut bulunmamaktadır.

Kaynak: Sunay Keçeci (DPT) ile görüşmede alınan formdan revize edilmiştir.

TÜİK tarafından düzenli olarak güncellenen ve yayınlanan uluslar arası göç alanındaki tek bilgi stok veri olan uyruğa ve doğum yerine göre genelde yerleşik olan nüfus istatistikleridir. Ancak bu istatistikler dışa giden göç ve yurtdışında yaşayan T.C. vatandaşlarıyla ilgili bilgi vermemektedir. Bu bilgi İçişleri Bakanlığı ve Çalışma Bakanlığı tarafından sağlanabilir. Ancak bu veriler de eksiksiz değildir. Önceden değinildiği gibi Türkiye’den çıkış yapan ve kalma izni olan bir yabancı geri dönmediği takdirde kaydı ancak kalma izni bittikten 6 ay sonra silinmektedir. Bu da dışa göç ile ilgili güncel ve sapmasız bilgi sahibi olmamızı engellemektedir. Bunun yanında Çalışma Bakanlığı yurtdışında “çalışan” T.C. vatandaşları hakkında bilgilere sahiptir ve yurtdışında yaşayan ancak çalışmayan T.C. vatandaşlarının verilerini aslen Dış İşleri Bakanlığı tutmaktadır. Kayıtları tutmanın çoklu elden yapılması ve farklı veri tutma sistemleri nedenleriyle uluslar arası göç verilerinde sapmalar ve mükerrer kayıtlar olabilmektedir.

Uluslararası göç veri sistemi konusunda diğer gelişmekte olan ülkelerle karşılaştırıldığında, Türkiye’nin durumu çok da kötü görünmemektedir. Parker’a (2005:5) göre, “ülkeler kendi ulusal mevzuatları, politikaları ve idari mecburiyetleri nedenleriyle veri toplamaktadırlar”. Bu nedenle standart veya evrensel olarak tanımlanmış bir terminoloji listesini benimsemekle ilgilenmemektedirler. Dahası çıkarların verilere ve kullanımına hakim olmasının sürmesi beklenmektedir (Parker, 2005:5).

Uluslar arası göç verisi toplanmasının merkezi olmaması ve işbirliği eksiklikleri kurumlararası ortak bir bakış açısını gerektirmektedir. Bu Yeni Zelanda’nın da bir sorunudur (Parker, 2005:11)Devlet kurumları tarafından veri tutmada bir *reform* gerektiği kabul edilmiş olsa da, görüldüğü kadarıyla henüz çok yol kat edilememiştir. TÜİK, EGM’nin seyahat eden kişiler ve yabancılarla ilgili istatistikleri yayınlamak üzere 2007 yılında çalışmalara başlayacağını duyurmuştur. Türkiye’de ikamet eden yabancılarla ilgili bilgiler NVİGM tarafından güncellenmesi ve 2008 yılı ve sonrasında TÜİK tarafından üretilmesi planlanmıştır. 2009 yılına gelindiğinde TÜİK’in yabancılar ve vatandaşlık bilgileri, oturma ve çalışma izinleri, yurtdışında yaşayan T.C. vatandaşları, sığınmacılar, mülteciler ve yasadışı göçmenlerin verilerini derleyecek ve yayınlayacaktı. Ancak bu hedeflere ulaşmak için az yol katedilebilmiş görünmektedir.

Türkiye’deki uluslar arası göç verisi hem kağıt üzerinde kayıtlara (formlar, başvurular, talepler, vb.) hem elektronik kayıtlara dayanmaktadır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’nın kağıt üzerinde tuttuğu yabancıların çalışma izinleri bilgileri dışındaki bütün kağıt üzerindeki kayıtlar elektronik veritabanlarına aktarılmış durumdadır ve gizlilik ve mahremiyet koşulları sağlandığında kullanılabilir.

Türkiye’deki uluslar arası veri sisteminin en büyük sınırlılıklarından biri gelen göç ve giden göç istatistiklerinin entegrasyonun 2004 yılında başlayan çalışmalara rağmen sağlanmamış olmasıdır (OECD, 2008). Gelen göç ve göçmen stoklarıyla ilgili bilgimiz olmasına rağmen giden göçlere ilişkin bilgilerin kaydı istatistiki amaçlarla değil de idari nedenlerden dolayı tutulmakta ve giden kişinin Türkiye’nin yurtdışındaki elçiliklerine ikamet yerini bildirip bildirmeme tercihinin bırakılmaktadır. Ancak Dış İşleri Bakanlığı tarafından 2011 yılına kadar yurtdışına göçen bütün T.C. vatandaşlarının ilgili Konsoloslugu adresleri ve kişisel bilgileriyle ilgili bilgilendirmiş olması hedeflenmiştir. Bir sonraki hedef ise bu verinin İçişleri Bakanlığı’nın MERNİS sistemine aktarmasıdır.

Türkiye’de geleneksel anlamda bir sayım yapılmayacak olsa da modern bir yapıda 2011 yılında eve yollanan anketler şeklinde bir sayım yapılması hedeflenmektedir. BM İstatistik Birimi, hükümetleri 2010 Sayımlarında göç ile ilgili sorular sorulması için teşvik etmektedir. Doğum yeri ve vatandaşlık sorularından farklı olarak varış yılı/zamanının da sorukağıtlarında bulunması önerilmektedir. Türkiye bu talebe sayım sorukağıtlarına göçle ilgili daha fazla soru ekleyeceğini söyleyerek cevap vermiştir ancak detaylar kesinleşmemiştir (Geisselmann, 2006).

Bölümün kalan kısmında verilerin uluslar arası tanımlar ve tavsiyelerle ne kadar uyduğu stok veri (sayımlar) ve akış verileri (kayıtlar) bağlamında tartışılacaktır:

Stok Veri

Önceden değinildiği gibi TÜİK tarafından gerçekleştirilen sayımlarda gelen göç stok verisi elde edilmektedir. UNECE’nin (2006) sayımlar için önerilerinde genellikle yaşanılan yerin ikamet yeri olarak alınması ve kişinin bu yerde en azından 12 ay yaşamış olması gerekliliğinden bahsedilmektedir. Ancak Türkiye’de sayımlarda yabancıların genellikle yaşadıkları yere göre değil de facto nüfusla ilgili bilgi toplanmıştır. 2000 nüfus sayımında “beş yıl önce neredeydiniz?” sorusu ile gelen göç sayısı ile ilgili tahmine ulaşmak istenmiştir.

“Genellikle yaşanılan yer” kavramı BM’nin uluslar arası göç istatistikleri için önerilerinde de yerini almaktadır (UN, 1998:84):

- Bir ülkenin yabancı nüfusu, genelde yaşadığı yer o ülke olan ve başka ülkenin vatandaşı olanları içermektedir veya
- Bir ülkenin yabancı nüfusu, genelde yaşadığı yer o ülke olan ve doğum yeri başka bir ülkede olanları içermektedir.

Buradan çıkan sonuç şudur ki sayımlar yoluyla yabancı nüfusa ilişkin toplanmış olan veriler de facto yapıları nedeniyle uluslar arası tanımlarla uyumsuzdur. Ayrıca BM’nin önerdiği nüfusla ilgili stok verilerin tabulasyonlarına göre (1998:90-91), doğuştan vatandaşlar, sonradan vatandaşlığa geçenler ve yabancılar olarak nüfusun cinsiyet, yaş grubu, doğduğu ülke ve uyruğa göre kaydı gerekmektedir. Ayrıca BM İstatistik Biriminden Geisselmann (2006)’ın önerilerine göre sayımlarda göçmenlerden edinilmesi gereken yeni bir bilgi de *varış yılı veya zamanı*dır. Bu tip veri temel olarak Türkiye’de İçişleri Bakanlığı tarafından kaydedilen akış kayıtlarıyla ilgilidir. Bu verilerin uluslar arası tanım ve standartlarla uyumluluğu aşağıdaki bölümde tartışılmaktadır.

Akış Verisi

Sayım sisteminin bir kayıt sistemine dönüşümü planlandığı için TÜİK ADNKS’yi başlatmıştır. ADNKS’nin TÜİK ve NVİGM kurumlarında kurulu olması gerekmektedir. ADNKS hem T.C. vatandaşları hem de Türkiye’de ikamet eden yabancılar hakkında de jure nüfus olarak bilgi içermektedir.

TÜİK’in Resmi İstatistik Programı kapsamında yabancılara verilen oturma izinleri verilerinin kullanıcılara açık olması ve her yıl EGM tarafından TÜİK’e elektronik ortamda transferinin gerçekleşmesi beklenmekteydi. 2009 yılından bu yana bu bilgi POLNET veritabanında tutulmakta ve oturma izni 6 aydan uzun olan yabancılar hakkında detaylı bilgiler içermesi amaçlanmaktadır. Ancak Uluslar arası Göç Örgütü’nün (IOM, 2004) terimler sözlüğünde açıklandığı gibi uzun süreli göçmenler ile ilgili de veri gerekmektedir ve uzun süreli göçmen gittiği ülkede en az 12 ay ikamet eden kişi olarak tanımlanmaktadır. Bu durumda Türkiye’deki kayırlardaki *göçmen* tanımı de jure yapısıyla uluslararası tanımlarla uyumlu olsa da altı aylık zaman eşiği uluslar arası önerilerle uyumsuzdur. Bunun yerine kısa (üç ay-12 ay arası) ve uzun dönemli (en az 12 ay) göçmenler ayırımında veri gerekmektedir.

Kalma izinleri, vatandaşlığa geçmeler, sığınma istatistikleri ve yasadışı göçler ve geri dönüşler idari amaçlarla tutulan kayıtlar olarak sayılabilir. Akış verilerinin kaydı sürekli bir güncelleme ve kayıtların izlenmesini gerektirmektedir. TÜİK ve EGM arasındaki veri alışverişiyle ilgili protokole göre kalma izinleriyle ilgili istatistikler il bazında uyruk, kalma nedeni (yerleşme, çalışma³, eğitim) ve cinsiyete göre paylaşılmalıdır.

BM'nin önerilerine göre (UN, 1998:45-46), yabancıların kalma izinleri verisi oldukça detaylı olarak tutulmalıdır. Ancak Türkiye'de İB sadece ex-officio⁴ olarak yabancıların çıkışlarını gecikmesiz kaydetmektedir. Bazı detaylar haricinde TÜİK'in tanımlamaları standart tanımlarla birebir örtüşmektedir. Yine de şu an için Türkiye'de kayıt sistemi tam olarak çalışıyor görünmemektedir.

Sığınmacılar, yasadışı göçler ve geri dönüşlerle ilgili yine BM'nin önerilerine bakmak yararlı olacaktır (UN, 1998). Buna göre yabancıların T.C. vatandaşlığına geçme durumları da kaydedilmelidir. TÜİK'in tanımlarına göre sığınma istatistikleri başvuru sayılarını, başvuru sonuçlarını ve sığınmacının cinsiyeti ve sahip olduğu çocuk sayısını içermelidir. Ayrıca TÜİK'in istek formuna göre, İB tarafından il bazında yasadışı giriş/çıkış sayısı, vize ve oturma süresi dışında kalma süreleri, yasadışılık durumu için nedenlerini içeren yasadışı göç verisi de paylaşılmalıdır. Ancak bu sistem de henüz verimli olarak çalışmamaktadır. Ayrıca yasadışı göçmenle ilgili temel özellikler arasında eğitim durumu ve geldiği ülke de sayılmalıdır.

Sonuç olarak, Türkiye'de ADNKS sistemi dışında, uluslararası göç, özellikle de giden göç ile ilgili istenen detaylarda veri düzenli olarak yayınlanmamaktadır. Ancak mevzuata göre, veriler Çizelge 2'deki gibi yayınlanmaktadır:

Çizelge 2. Veri toplama, veri yapısı, sınıflandırması, erişimi ve değişimi

Veri sınıflandırması	Toplama		Veri yapısı			Toplama biçimi	Erişim biçimi	Güncelleme sıklığı	Veri değişimi	
	Evet	Hayır	Yaş	Cinsiyet	Uyruk				Evet	Hayır
Uzun süreli göçmenler (12 ay ve daha fazla kalan kişiler) ^a		x								
Kısa süreli göçmenler (12 aydan az süre kalanlar) turistler dışında ^a		x								
Yerleşme için kabul edilen kişiler (kalıcı göç) ^b	x		x	x	x	E	E (POLNET)	UC		TÜİK
Aile birleşimi için kabul edilen kişiler ^b	x		x	x	x	E	E (POLNET)	UC		TÜİK
Yabancı emekliler		x								
Yabancı doğumlu kişiler	x		x	x	x	E	E	UA	IO/ OC	
Çalışmak için geçici kabul edilen kişiler ^c	x		x	x	x	Formlar	M	UA	IO/ OC	
Öğrenci olarak veya diğer eğitim veya mesleki eğitim için geçici kabul edilen kişiler ^d	x		x	x	x	Formlar	M	UA	IO/ OC	
Ticari bir iş için geçici olarak kabul edilen kişiler ^c	x		x	x	x	Formlar	M	UA	IO/ OC	
Gezme, yenilenme, akraba ziyareti, sağlık veya tıbbi nedenlerle geleb ziyaretçiler (turistler) ^b	x		x	x	x	Formlar	M	UA	IO/ OC	
Gidilen ülkedeki devlet tarafından kalma izni verilmemiş kişiler (yasadışı göçmenler) ^b	x			x	x	E	E (POLNET)	UC		TÜİK
Devlet tarafından sınır dışı edilmiş kişiler (sınır dışı edilmişler) ^b	x		x	x	x	E	E (POLNET)	UC		TÜİK
Ülkeyi kalıcı olarak terk edenler (giden göçmenler) ^c	x		x	x	x	Formlar	E	UC		x
Ülkeyi 12 aydan az bir süre için terk edenler		x								
Sığınmacılar ^b	x		x	x	x	E	E (POLNET)	UC		TÜİK
Mülteci olarak tanınmış kişiler ^b	x		x	x	x	E	E (POLNET)	UC		TÜİK
BM yetkisindeki mülteciler		x								
Geçici korunma statüsü verilen kişiler ^b	x		x	x	x	E	E (POLNET)	UC		TÜİK
Diğer insani nedenlerden ötürü kabul edilen kişiler ^b	x		x	x	x	E	E (POLNET)	UC		TÜİK
Ülkesiz insanlar		x								
Giriş ^f	x							UC		x

M = Elle; E = Elektronik; UA = Yıllık; UC = Sürekli; IO = Uluslararası Organizasyonlar; OC = Diğer Ülkeler

a: Türkiye 6 aydan uzun süre kalan göçmenleri detaylı olarak kayıt altına aldığı için uzun süreli ve kısa süreli göçmenler ayırt edilememektedir.

b: EGM bu kayıtları tutmaktadır ancak gizlilikle ilgili nedenlerden dolayı veri alışverişi düzenli gerçekleşmemektedir.

c: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı bu veriyi tutmakla yükümlüdür ancak yayınları düzenli değildir.

d: Milli Eğitim Bakanlığı bu kayıtları tutmaktadır ancak düzenli olarak veri paylaşılmamaktadır.

e: Gidiş İŞKUR kanalıyla iş nedeniyle değilse, bu veriler gidilen ülkelere edinilebilir.

f: Giriş verileri; sığınmacılar, mülteciler, zorunlu göç edenler ve diğer insani nedenlerle göç edenler için Gümrük Müsteşarlığı tarafından tutulmaktadır.

Not: Bu çizelge Parker'ın (2005) tablolarının Türkiye'ye uyarlanmasıyla oluşturulmuştur.

Tartışma ve Sonuç: Neden Verilerimiz Sınırlı?

Daha önceden birçok araştırmacı tarafından bahsedildiği gibi (Price, 1965; Perrin ve Poulain, 2008; Santo Tomas vd. 2009), verilerin akademik gerekçelerden çok idari amaçlarla toplanması bütünleştirilmiş bir veri sistemine sahip olamamanın başlıca nedeni gibi görünmektedir. Price'ın (1965:17) savunduğu gibi istatistikler değil ülkenin temel ihtiyaçları göç kayıtlarını tutma sisteminde belirleyici olmaktadır. Türkiye'de birden fazla kurumun göç kayıtlarını tutması mükerrer kayıtlara veya sapmalı sayılara neden olmaktadır.

Santo Tomas vd.'ne göre (2009), ulusal ve uluslararası kurumlar arasındaki koordinasyon eksikliği uluslar arası göç verisinde sorunlara yol açan başka bir problemdir. Bu sorunlar akış verilerinde daha büyük boyutlardadır.

Türkiye'de veri toplanmasında birden fazla kurumun sorumlu olması istatistiklere erişimi de zorlaştırmaktadır. Ayrıca idari verilerin derlenmesi ve yayınlanması hem kurumsal hem de gizlilik nedenleriyle mümkün olamamıştır.

Türkiye uluslararası göç istatistikleriyle ilgili diğer gelişmekte olan ülkelerle kıyaslandığında, durumu çok da kötü görünmemektedir. Veri toplama biçimleri değerlendirildiğinde Türkiye elektronik veritabanlarına sahip olma anlamında Filipinler'e benzerken Gana'dan çok daha iyi durumdadır. Fakat gelişmiş ülkelere ve gelişmekte olan ülkeler arasında yer alan Meksika'ya göre Türkiye'de veri sistemi biraz daha az gelişmiştir. Meksika'nın gelişmekte olan bir ülke olmasına rağmen veri sisteminin bu kadar gelişmiş olmasının nedeni, Meksika'dan komşu ülke Amerika Birleşik Devletleri'ne uzun zamandır devam eden kitlesel göçler gibi görülmektedir. Dolayısıyla Meksika'nın gelişmiş bir ülke olmamasına karşın uluslar arası göç veri sistemi anlamında gelişmiş bir ülke olduğu söylenebilir.

Politika Önerileri: Neler Yapılabilir?⁵

Bu çalışmada da belirtildiği gibi Türkiye'deki uluslar arası göç verileri çoğunlukla idari amaçlarla toplanmaktadır. Ayrıca yayınlanan veri BM, UNECE veya IOM tarafından önerilen formatta değildir. Bu sorunlar kayıtlardan edinilen akış verilerinde daha büyük boyutlardadır.

Türkiye'de mevcut veri toplamanın bütünlüğü ve güvenilirliği sınırlıdır. Diğer gelişmekte olan birçok ülkede görüldüğü gibi mevcut veri kaynaklarını kullanarak elde edilen yabancıların gelen göç verileri güvenilir olmakla beraber yabancıların giden göçleri sadece ex-officio olarak kaydedildiği için daha az güvenilirlerdir. T.C. vatandaşları düşünüldüğünde, giden vatandaşın ikamet ettiği yeri Konsolosluga bildirmesi kendi isteğine bağlı olduğu için çoğu dışa göç ve geri dönüşler güncel olarak kaydedilmemektedir. MERNİS ile nüfus kayıtlarının merkezileşmesinin tamamlanması yurtdışında yaşayan vatandaşlar hakkında bilgi içeren göç istatistiklerinin kalitesini kesinlikle arttıracaktır. Kısa dönemde, sayımda ve/veya Hanehalkı İşgücü Anketi gibi geniş çaplı bir araştırmada özel bir göç modülü eklenmesi giden göçlerle ilgili daha iyi tahminler sağlama anlamında kazançlı olabilir.

Mevcut durumda içeri ve dışarı göçü tanımlarken kullanılan ulusal tanımlar uluslar arası önerilerle (UN, 1998) çoğunlukla bağdaşmamaktadır. Bu önerilere göre ülkede (gelen göçmenler için) veya yurtdışında (giden göçmenler için) kalma süresi (gerçekleşen ve planlanan kalma süresi) 1 yıl veya daha fazla olmalıyken, Türkiye'de eşik süre olarak 6 ay kullanılmaktadır.

Genellikle yerleşik olan nüfusun tanımı uluslar arası önerilerle bağdaşmayan başka bir kavramdır, dolayısıyla hem gelen göçmenlerin hem de giden göçmenlerin sayıları olduğundan fazla

çıkma eğilimindedir. Bu sorunu çözenin yolu 6 ay olan idari kuralı bir yıla çıkarmak veya mevcut istatistikleri sadece ülkede olma veya olmama süreleri 12 aya eşit veya daha fazla olan kişileri gelen veya giden göçmen olarak sayacak şekilde uyarlamak olabilir. İkinci yöntem hem MERNİS sistemini hem de kayıt sistemlerini kullanarak mümkün olabilir.

Türkiye’de daha iyi uluslar arası göç verisi sistemine sahip olmak için aşağıdakiler önerilebilir:

- *Sayımlarda basit sorular sorulması ve tablolanmış detaylı cevapların kullanıma açılması:*

Temel sayım formunda doğulan ülke, uyruk veya bir önceki kalınan ülke sorulmalıdır (Türkiye’de 2000 yılı nüfus sayımında beş yıl önceki ikamet edilen yer sorulmuştur). Tabulasyonlar cinsiyet, yaş ve eğitim düzeyine göre verilmelidir (sonuncu detay TÜİK tarafından verilmemiştir).

- *Mevcut idari verileri derlenmesi ve erişimi:*

Bu konunun birkaç yıldır devletin gündeminde olmasına rağmen yapıcı adımlar henüz atılmamıştır. Yasal düzenlemeler ve protokoller kriterleri sağlasa da bakanlıklarda ve istatistik kurumlarında harekete geçmede ve birbirleriyle iletişimlerinde sorunlar olduğu görülmektedir. Bu sorun araştırmacılar tarafından idari verinin kullanılamamasına yol açmaktadır. İstatistikler ancak resmi kurumlara yapılan başvurularla ve sınırlı detayda alınabilmektedir. Ayrıca verilerin yayınlanmasının çoğu zaman düzenli olmaması gelen ve giden göç akışları verilerinin toplanmasında sorunlar yaratmaktadır. Verileri derlemek TÜİK’in sorumluluğunda olsa da mevcut kayıt sistemlerindeki sorunlar bu alanda ilerlemeyi engellemektedir.

- *Nüfus kayıt sisteminin iyileştirilmesi:*

İdari kurumlardaki göç verilerinin kaydında kullanılan tanımlar ve detayların iyileştirilmesi gerekmektedir. MERNİS, ADNKS ve POLNET sistemlerinin başlamış olması bu anlamda çok öneme sahiptir.

- *Uluslar arası göç istatistiklerinin iyileştirilmesi ve bu istatistikler üretilirken sınır istatistiklerinin kullanılması:*

Sınır istatistikleri hem çıkışları hem girişleri içermektedir. Bu nedenle sınır istatistiklerinin üretilmesi büyük öneme sahiptir. Ancak Türkiye’de bu veri sadece idari amaçlarla tutulmaktadır. Oysa bu istatistiksel en güncel bilgileri sağlamaktadır.

- *Verilerin konsolosluktaki kayıtlarla kontrol edilmesi:*

MERNİS sistemi Dış İşleri Bakanlığı tarafından 2011 yılına kadar yurtdışında yaşayan bütün T.C. vatandaşlarının (giden göçmenlerin) adreslerine bağlı olarak bilgilerinin toplanmış olmasını öngörmektedir. Ancak yakın zamana kadar giden bir göçmen ikamet ettiği yerdeki Konsolosluga kendisini kaydettirme zorunluluğuna sahip değildi. Bu nedenle bu alanda güvenilir veri henüz toplanmamıştır. Ancak Konsolosluk kayıtları tamamlandığında, Çalışma Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı’ndaki giden göçmenlerle ilgili kayıtların Konsolosluk kayıtlarıyla kontrol edilmesi gerekmektedir. Elbette ki bu, kurumlar arası veri alışverişine de bağlıdır.

- *Sadece tabulasyonlara değil, mikroveriye de erişim sağlanması:*

Santo Tomas vd.’nin (2009:16) savunduğu gibi, eğer verilerde iyileşme hedefleniyorsa “risk almama stratejisinden risk yönetimi stratejisine geçme” daha yararlıdır. Böyle bir strateji benimsenmesi halinde erişebilirlik, kullanıma uygunluk ve gizlilikle ilgili bütün konular aynı anda gözetilmelidir. Mikroveriler; ne tip verilerin eksik olduğunu, tahmin edilen rakamların kapsamını ve son olarak verilerin ilk bakışta ne anlattığını gösterecektir.

- *Yapılan hanehalkı araştırmalarına göç modülleri eklenmesi:*

TÜİK tarafından yürütülen işgücü anketleri ve Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA) gibi diğer araştırmalar dış göç ile ilgili ek modüller içerebilir. Aslında TNSA’ların sorukağıtları göç modülü içermektedir. Ancak uluslar arası göçe ilişkin gözlem sayısı düşük olduğu için, bu veriler Türkiye’nin uluslar arası göç alanındaki mevcut durumunu göstermek için kullanılamamaktadır. Bu bağlamda, TÜİK tarafından gerçekleştirilen hanehalkı işgücü anketlerine bir önceki ikamet edilen yer, doğum yeri veya uyruk soruları eklenerek zaten düzenli olarak yapılan araştırmanın maliyeti üstlenilirken, ek bir araştırmaya gerek kalmadan göç alanında da veri toplanabilir.

Sonuç olarak; Türkiye'deki veri sisteminin iyileştirilmesi için mevcut kayıt sistemlerinin iyileştirilmesi; kurumların ortak tanımları ve göstergeleri kullanması; kurumlar arası ve özellikle veriyi derlemekle görevli olan Türkiye İstatistik Kurumu ile koordinasyonun iyileştirilmesi; verinin istenilen ve ideal olan tablolaştırma detaylarında kaydının tutulması ve paylaşılması ve gizlilik koşullarını gözetenek mikro verinin de paylaşılması gerekmektedir. Türkiye'de uluslar arası göç alanında yapılabilecek çalışmalar olarak kazanılacaklar düşünüldüğünde verinin kullanıma açılması ve paylaşılması anlamında risk almamaktansa riski yönetmek en iyi yöntem olarak görünmektedir.

Notlar

1. Devlet Planlama Teşkilatı'ndan Sunay Keçeci ve Türkiye İstatistik Kurumu'ndan Neriman Can ile sırasıyla 20 Nisan ve 22 Nisan 2010'da olmak üzere iki görüşme yapılmıştır. Kesin karşılaştırmalar için Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile de görüşmeler yapılması gerekmektedir.
2. 5683 sayılı Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun'un 3. maddesinin 2. Fıkrasına göre.
3. Bu bilgi Çalışma Bakanlığı tarafından tutulmaktadır.
4. Ex-officio: resen; memuriyet sebebiyle.
5. Bu bölüm şu çalışmalara dayanmaktadır: Parker, 2005; Perrin ve Poulain, 2008; Santo Tomas vd., 2009.

Referanslar

- Borjas, G. J. (1989) "Economic theory and international migration", *International Migration Review*, 23(3), 457-485.
- Castles, S.; Miller, M. J. (2003) *the Age of Migration, International Population Movements in the Modern World*, 3. Baskı, the Guilford Press, New York.
- Eurostat (2000) *Push and pull factors of international migration: Country Report-Turkey*, Eurostat Working Papers, Population and Social Conditions, 3/2000/E/no 8.
- Geisselmann, J. (2006) "Understanding international migration: collecting migration data through Census", Sunum: Expert Group Meeting on ESCAP Regional Census Programme, Bangkok, 27-28 Kasım 2006, United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific (http://www.unescap.org/stat/meet/egm2006/ses.2.2_SD_ESCAP_1.pdf, 29.05.2010).
- International Organization for Migration (IOM) (2004) *Glossary on Migration*, İsviçre, IOM.
- Lee, E. S. (1966) "A Theory of migration", *Demography*, 3(1), 47-57.
- OECD (2008) *International Migration Outlook: SOPEMI 2008*, ISBN: 9789264045651, OECD Code: 812008071P1, 284-285, (<http://www.oecd.org/dataoecd/57/53/41256683.pdf>).
- Parker, J. (2005) "International migration data collection: A paper prepared for the policy analysis and research programme of the Global Commission on International Migration", (<http://www.gcim.org/attachements/TP11.pdf>).
- Perrin, N.; Poulain, M. (2008) "An assessment of the state systems for data collection, analysis and data sharing on migration and migration statistics in Ukraine", IOM Konferansı, Kyiv, 24-26 Şubat.
- Price, C. A. (2010) "Some problems of international migration statistics: An Australian case-study", *Population Studies*, 19(1), 17-27.
- Santo Tomas, P. A.; Summers, L. H.; Clemens, M. (2009) *Migrants Count Five Steps Toward Better Migration Data*, the Commission on International Migration Data for Development Research and Policy Raporu, (http://www.cgdev.org/files/1422146_file_CGD_migration_FINAL_web.pdf).
- United Nations Economic Commission for Europe (UNECE) (2006) *Conference of European Statisticians Recommendations for the 2010 Censuses of Population and Housing*, New York ve Cenevre, UN Yayını, ISSN 0069-8458, ECE/CES/STAT/NONE/2006/4.
- United Nations (UN) (1998) *Recommendations on Statistics of International Migration -Revision 1*, New York, UN.
- Zlotnik, H. (1998) "International migration 1965-1996: An overview", *Population and Development Review* 24(3), 429-468.